

РОЗДІЛ І. МІФОЛОГЕМИ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ ТА ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-233-6-1>

Олександр Удод

Історична наука як фактор деміфологізації історичної культури: простір мас-медіа і соціальних мереж

Historical science as a factor in the demythologization of historical culture: the space of mass media and social networks

The author presents historical science as a factor in the demythologization of historical culture; space of mass media and social networks as a repeater of historical researches conducted by scientists and historians.

The new role of history, which can be realized only through the public dimension of historical practice, has been demonstrated. The imperfection and underdevelopment of the infrastructure of the contemporary information space of Ukraine "complicate the life" of academic (conventional) history and lead to the uncontrolled production and dissemination of mythologized knowledge of history. It is proved that the content of historical knowledge can be very diverse: from scientific, journalistic, popular to mythologized, falsified, textbook, etc. All of them have the right to exist in Ukraine (both organized, formally, and spontaneously, informally). But the requirements for the content of encyclopedic publications should be unchanged, they can only be deeply scientific, thorough, evidence-based. Another specific condition is set for the content of historical knowledge – the publication can only be about the completed event.

The researcher has concluded that the competition between science and mythmaking continues. This can be clearly seen on the example of the formation of the content of historical knowledge. There are many reasons for this, both objective and subjective. They demonstrate the general crisis of the humanities in Ukraine and society's attitude to science and its history. To overcome this state, the authority of a scientist, the National Academy of Sciences of Ukraine, and academic knowledge should be returned to society. Scientists, in turn, should not be silent and should not miss any manifestation

of pseudo-scientific ignorance. Scholars should actively go into public space, become public intellectuals, involve all components of public history. There should be reasonable protectionism of the state in this area: the market would not regulate such things. Fundamental encyclopedic projects should be regarded as a nationwide affair, a humanitarian attribute of statehood.

Проблема деміфологізації історії, подолання псевдонаукових концепцій є надзвичайно актуальною та важливою для сучасної української історіографії. Заради справедливості варто зауважити, що її гострота ніколи й не спадала. Становлення власне сучасної української історичної науки (після 1991 року) відбувалося в умовах всеохоплюючого протистояння з міфологізованою версією минулого України, що активно підживлювалася майже усіма політичними режимами в нашій державі. Нинішня деміфологізація історії за масштабами та глибинним проникненням в усі форми розповсюдження історичних знань може прирівнятися до кампанії “боротьби з буржуазною фальсифікацією історії”, що постійно велася в радянські часи.

Роль історичної науки (академічної та університетської) в деміфологізації минулого є безсумнівною і не потребує апіорі якоїсь додаткової аргументації. Але сучасні тексти (наративи) породжують, відповідно, і сучасні контексти (умови, обставини функціонування історичної науки, вплив історичної політики та ін.). В сучасній історичній науці всі види звернення суспільства до власної історії – професійного і непрофесійного – прийнято відносити до сфери ідеологічної, а саме – до історичної свідомості. Для аналізу ситуації може підійти також парадигма “історичної культури”, що розвивається в останні роки рядом істориків (Л.П. Репіна, В.А. Тишков, С.П. Стельмах). В історичну культуру суспільства включають способи соціального продукування історичного досвіду і форми його маніфестації в житті спільнот, тобто вся сукупність сприйняття, уявлень, суджень і думок стосовно подій, особистостей і явищ минулого, всі форми їх конструювання, фіксації, трансляції і функціонування (від наукових до художніх і повсякденних). Історична культура в цьому контексті виступає як артикуляція історичної свідомості суспільства.

В останній третині ХХ ст. відбулося переосмислення форм і способів присутності історії в європейській культурній та політичній свідомості. Уявлення про характер і структуру історичного усвідомлення народів модифікувалися від соціально-філософської категорії до професійної історіографії. Поняття “історична культура”, на відміну від всеохоплюючої історичної свідомості, зацентрувала увагу на інституціональному та рефлексивному аспекті, який культивував уявлення про минуле. Вперше термін “історична культура” вжив французький історик Б. Гене в 1980 році у своїй праці “Історія та історична культура середньовічного Заходу”. Остаточно в науковий обіг термін “історична культура” ввів Й. Рюзен у 1994 р. в праці “Що таке історична культура? На шляху до нового історичного мислення”. В історичній культурі відбиваються та з’єднуються минуле, сьогодення, пам’ять та давня, середня і новітня історія. На думку С.П. Стельмаха, “поняття “історична культура” ототожнюється з “будівництвом” минулого на академічному рівні професійними істориками та на аматорському рівні через засоби масової інформації, які вимальовують суспільству “образ минулого” (Стельмах та ін., 2014, с. 49). Професійні історики занепокоєні неоднозначними наслідками активного “вторгнення” сучасності в історіографічний процес та розширення кола учасників процесу історичної репрезентації. Щодо української історіографії, то поняття “історична культура” до її термінологічного історичного апарату було введено нещодавно й ще не встигло закріпитися в професійній корпорації історіографів. С.П. Стельмах в енциклопедичній статті “Історія культур пам’яті” (2005 р.) зазначив, що тепер історики змушені не лише досліджувати минуле, а й змістити увагу з питання “що відбулося в минулому?” на питання “що відбувається в нашому сучасному завдяки минулому? Це знаменує перехід від історії, яка відслідковує сліди минулого, до історичної культури, яка дозволяє спостерігати, як саме минуле продовжує жити в сучасному, як воно пов’язане з нашим життям, нашими рішеннями та нашими орієнтирами на майбутнє (Стельмах С., 2005). Попри численні розбіжності в розумінні “історичної культури”, які спостерігаються в сучасній історіографії, можна вважати усталеним тлумачення цього

феномену з трьох висхідних позицій: 1) історична культура як синонім до культури історичної пам'яті в руслі осмислення проблематики культурно-історичної спадщини народів; 2) історична культура як засіб політичної інструменталізації знання про минуле в сучасному суспільстві; 3) історична культура як естетична презентація минулого через особливі способи символізації. Відтак “історична культура” не обмежується виключно аналізом історичної літератури, тому, на відміну від історіографії, розширює поле дослідження. Поняття “історична культура” охоплює різноманітні стосунки між професійною історіографією і більш широкою сферою суспільних уявлень про історію в різні епохи та періоди. Характер цих взаємодій не варто розглядати як спрямований процес еволюції свідомості від загальної до наукової академізації і критичного перегляду масових або повсякденних уявлень про минуле. Якщо поняття “культура” ілюструє те, яким чином суспільство сприймає реальність, то “історична культура” показує як суспільство ставиться до свого минулого.

Академічна історична наука, на відміну від ненаукового, побутового розуміння історії, що є живильним ґрунтом для її міфологізації і спотворення, пошановує та дотримується певних методологічних правил. Ці правила, за Карлом Поппером, можна також назвати конвенціями. Вони є результатом домовленості чи згоди, досягнутої даним колом дослідників. У філософії та історії довго дискутувалася так звана доктрина конвенціоналізму. Звідси академічну історію прийнято називати конвенційною. Для академічної (конвенційної) історії характерними методологічними правилами є, зокрема, культ факту, вимоги об'єктивності, принцип причинно-наслідкових зв'язків, а також прагнення істини. Тому достатньо буде заперечити конвенції академічної історії, щоб отримати характеристику історії неконвенційної. А отже, на думку Еви Доманської, це є “історія, що шанує суб'єктивізм, у наративі ламає причинно-наслідковий порядок, із підозрою ставиться до поняття істини, експериментує зі способами представлення та використовує різні засоби передавання інформації, серед яких писані тексти є лише одним із можливих варіантів. Ця історія позитивного ставиться до емоцій, емпатії та щирості, що використовуються не тільки як

методологічні засоби, але також сигналізують локацію автора в наративі, який часто розглядає історіюписання як форму боротьби з різними формами утиску. Характерним також є те, що її творці мають схильність до теоретизування і часто поєднують досконалий дослідницький вишкіл з дуже доброю ознайомленістю з теорією та методологією”. (Доманська Е., 2012, с. 96) Розглядаючи відносини між академічною та неконвенційною історією, деякі дослідники (Томас Кун та ін.) кваліфікують неконвенційну історію як певну аномалію щодо конвенційних форм писання про минуле.

Живильним середовищем для неконвенційної історії, що продукує новітні міфи в українському соціумі стосовно минулого та способів його пізнання, є мас-медіа та соціальні мережі. Нова роль історії (відповідь на питання “що відбувається в нашому сучасному завдяки минулому?”) може бути реалізована тільки через публічний вимір історичної практики. Недосконалість і недорозвиненість інфраструктури сучасного інформаційного простору України “ускладнюють життя” академічної (конвенційної) історії і призводить до неконтрольованого продукування та розповсюдження міфологізованих знань з історії. Ось чому ми розглядаємо історичну науку як один із факторів деміфологізації історичної культури, або, образно кажучи, “бастіоном здорового глузду”. Ця метафора була взята із привітання новообраного Президента Національної академії наук України А.Г. Загороднього до міжнародного дня науки 10 листопада 2020 року: “Наука повсякчас розсуває межі відомого, дивиться далі, за обрії, і бачить більше, відкриває закони, які керують Всесвітом. Не менш важлива її функція – залишитися надійним бастіоном здорового глузду і наукового світогляду в часи, коли все піддається сумніву й відбувається наступ войовничого невігластва” (Загородній А., 2020). Прикметно, що серед дуже багатьох нагальних проблем української науки – мізерне фінансування, застаріла інфраструктура, відтік кадрів, падіння престижу праці вченого та ін. – Президент НАН України наголосив саме на цій – боротьба з невіглаством, псевдонаукою, міфологією та фальсифікацією наукових знань. Очевидно, що проблема навіть пере-зріла і вимагає системної діяльності вчених, державних органів,

громадських організацій з метою протидії “войовничому невігластву”. Надзвичайно важливу роль у цій справі має, безумовно, відігравати, наприклад, енциклопедистика, адже саме її жанрові особливості передбачають популярність викладу, що розраховано на широке коло читачів, та поєднання з науковою чіткістю та логікою викладу матеріалу, що не допускає недбалого, наближеного, однобічного висвітлення явищ і фактів. Дискусійність, різні точки зору, авторські концепції, як правило, мають залишатися у творчих лабораторіях вчених як науковий інструментарій, а на сторінки енциклопедичних видань мусять потрапляти вивірені, апробовані і безспірні тексти. Є дуже багато різножанрових видань, але енциклопедія залишається мірилом класики. Історики, політологи мають у 2020 році писати тексти так, щоб люди нормально, без сміху й іронії читали їх і в 2040 й 2050 році. Публікації в енциклопедіях не можуть бути політично кон’юнктурними, такими, що швидко втрачають актуальність, це і є мірилом класики. Енциклопедію інколи справедливо прирівнюють до Біблії, бо енциклопедичні тексти повинні сприйматися на віру, читачі мають бути впевнені у непогрішимості й безпомилковості цих текстів. І енциклопедія якраз і має виконувати цю роль останнього “бастіону здорового глузду”.

З усіх галузей науки, очевидно, проблема відбору знань для енциклопедичних видань є найбільш гострою саме для історичної науки. Контент (зміст) історичних знань щоденно і щохвилинно проходять прискіпливу суспільну перевірку на вірогідність, істинність, правдивість, об’єктивність... Кожна людина, кожне нове покоління людей мають право ставити минулому свої питання і отримувати на них адекватні своєму часу відповіді. Контент (від англ. Content – зміст) – це інформаційний зміст історичних знань. Хто формує ці знання? В ідеальному варіанті – тільки історична наука. Але в суспільствах з аномаліями політичної системи (тоталітаризм, обмеження свободи слова, нехтування академічною свободою, цензура, перебільшення ролі історичної політики та ін.) на таку роль можуть претендувати державні органи, різні політичні утворення, громадські об’єднання, окремі громадяни. Досить часто спостерігається прагнення до так званої “офіційної історії”, коли держава

намагається адміністративно, силою закону розв'язувати історичні наукові дискусії. Чи можлива “офіційна історія” в сьогоднішній Україні? Ні, адже це означало б або повернення до далекого минулого на кшталт цитатників із Короткого курсу історії ВКП(б), або творення нового канонічного катехизису з української історії на зразок “єдиного підручника”, обов'язкового (одинакового) мінімуму знань (“змістових ліній”) з історії. В умовах ідеологічного плюралізму, відсутності державної ідеології історики, які творять науковий контент, можуть опиратися тільки на своє сумління та моральні вимоги неформального професійного стандарту.

Історія підтверджує, що найважче дається творення спеціалізованих історичних енциклопедій. Непроста доля, наприклад, спіткала Радянську енциклопедію історії України, яка видавалася в 1969–1972 рр. Останній, 4-й том РЕІУ (підписаний до друку після відставки П.Ю. Шелеста з поста Першого секретаря ЦК КП України, а саме 7 серпня 1972 р.), видрукуваний накладом у 40 тис примірників, прямо з Київської фабрики потрапив у склади бібліотек, а не в книжкові магазини. Тільки окремим категоріям громадян (зокрема студентам історичних факультетів) можливо було придбати цей том, як і три попередні, за символічну ціну – 5 копійок при його номінальній вартості 3 крб. 50 коп. Подібною “уцінкою” комуністична влада зайвий раз підкреслювала своє ставлення до енциклопедичних досліджень у галузі історії України (Удод О., 2015, с. 246). Більш успішною була доля за своєю сутністю теж енциклопедичного видання – 26-томної “Історії міст і сіл Української РСР” (керівник проекту академік П.Т. Тронько), яка була удостоєна Державної премії СРСР (небачене в радянські часи явище, коли “національне” видання отримало відзнаку Москви). Не дивлячись на ідеологічні ритуальні штампи (в комуністичні часи по-іншому не могло бути), які присутні в текстах “Історії міст і сіл”, вона не втратила своєї наукової актуальності й сьогодні, активно використовується вченими, краєзнавцями й освітянами. Сучасна “Енциклопедія історії України” (2003–2020рр.) в 10 томах (12 книгах) вінчала собою стан української історичної науки початку ХХІ ст. Не дивлячись на її наукову досконалість,

що була відзначена Державною премією в галузі науки і техніки України, вона, як і будь-яке інше енциклопедичне видання, має постійно оновлюватися, доповнюватися, трансформуватися в електронний формат, набувати відкритого характеру. Але при цьому історики критично ставляться до публікацій, наприклад, у “Вікіпедії”, де допускається редагування (колективне) на так званих волонтерських засадах. В Україні немає такого досвіду організації і підтримки електронних видань як в Німеччині, де фальсифіковані статті можуть протриматися в інформаційному просторі не більше 5 хвилин. Абсурдним є також видання наукової продукції з історичної науки довідкового характеру, що здійснюється в “авторській редакції”. Едитологія (наука про методологію оприлюднення публікацій) має свої чіткі правила і норми, нехтування якими (через бідність і неможливість оплатити працю редакторів та коректорів) призводить до дискредитації наукових видань (особливо підручників чи енциклопедій) і створює сприятливі умови для псевдонаукових спекуляцій та спотворень істинності знань. Іншою проблемою, не менш важливою, є перенасичення інформаційного простору України науковими і позанауковими історичними знаннями. Постає необхідність вироблення вміння генералізувати інформаційний матеріал, відбирати найбільш суттєвий і показовий, відкидати ті публікації, які не приводять до якісних зрушень в науці, а є, по суті, так званим історіографічним фоном. Важливо також враховувати, кому, якій цільовій аудиторії адресується те чи інше наукове видання. Потреби читацької чи учнівської аудиторії повинні задовольнятися науково доброякісними виданнями. Не варто занижувати рівень науковості в залежності від кон’юнктурних настанов, наприклад, так званої “НУШ” (нової української школи), основним постулатом якої став компетентнісний підхід. Його абсолютизація неминуче приведе до збіднення наукового змісту освіти. Учень, який має лише компетенції із навчальних предметів, це – “Поверхаххапайко” (персонаж радянської дитячої літератури). При перебільшеній ролі компетентнісного підходу не виростуть в навчальних закладах ані гуманітарії, ані фізики-теоретики. Буде втрачена фундаментальна наука як основа всіх інших наук та інтегрованого,

цілісного уявлення про світ. До школи треба повернути викладання *основ науки* (в предметній або інтегрованій формі).

Контент історичних знань може бути найрізноманітніший: від наукових, публіцистичних, популярних до міфологізованих, сфальсифікованих, підручникових та ін. Всі вони отримали в Україні право на існування (як організовано, формально, так і стихійно, неформально). Але при всій плюралістичності знань, які можуть функціонувати в соціумі, незмінними є вимоги до контенту енциклопедичних видань, вони можуть бути лише глибоко наукові, ґрунтовні, доказові. Для контенту історичних знань висувається ще одна специфічна умова – публікація може бути лише про завершену подію. Історики, на відміну від політологів, публіцистів, журналістів можуть досліджувати тільки факти, події, явища, які вже відійшли в минуле. Продовжувана подія – це не об'єкт для історичного аналізу. В цьому сенсі професія історика, його науковий апарат більше схожі на дослідження, наприклад ботаніків: повний, достовірний опис будь-якої рослини може бути зроблений тільки на основі спостережень над повним циклом її життя від паростка до плоду. Професійна історія відрізняється від інших форм знань про минуле тим, що вона ґрунтується на фактах, і цей базис відокремлює історію від міфу, легенди, вигадки чи політичної спекуляції. Історику необхідно знаходити факти в джерелах, за допомогою критичного аналізу (внутрішня і зовнішня критика джерела) відокремлювати від фактів все недостовірне, неважливе, несуттєве, подібно до того як археолог очищує від ґрунту керамічні артефакти. Без фактів історія втрачає основу, базис; факти надають історії статус об'єктивної, доказової, наукової дисципліни. В свою чергу, без діяльності історика факт втрачає свій сенс. Факт – завжди якесь узагальнення, зроблене істориком на основі вибірки важливого, або такого що, стосується справи, тобто вмонтованого у відповідний контекст (Репина Л., 2004, с. 31). Отже, не якась надумана “теорія відстоювання (нехай відлежиться)” подій та фактів не дає можливості робити вірогідні історико-наукові публікації про, наприклад, Революцію Гідності 2014 року у 2020 році чи раніше, саме через незавершеність на даний момент суспільно-політичної кризи в Україні, що розпочалася Майданом кінця 2013 – початку 2014 рр.

Наукові історичні знання постійно зазнають тиску, конкуренції з боку міфологічних, псевдонаукових знань. Українське суспільство і держава у цьому суперництві науки і лженауки займають пасивну позицію. Про це з гіркотою зазначав відомий історик – публічний інтелектуал Василь Рясевич: “Історія як академічна наука незалежній Україні непотрібна. А як ненаука – розходиться, немовби гарячі пиріжки в морозний день. Навколоісторична вакханалія здається якимось поганим сном, що надто затягнувся. Якоюсь нескінченною пиятикою, після якої ніяк не настане похмілля” (Рясевич В., 2019). Історія як наука не цікава для медіа. Бо історія консервативна, інерційна. Тут майже не буває сенсацій, мало скандалів... Саме традиційні мас-медіа та новітнє явище – соціальні мережі є живильним простором для історичної міфотворчості і лженауки. Подолати розрив між академічною історичною наукою і масовою суспільною свідомістю через продуману систему популяризації історичних знань не вдається. Кількаразові спроби розробити і прийняти державну соціальну цільову програму популяризації історичної науки в 2010–2020 рр. зазнали невдачі. Бо долю такої гуманітарної проблеми в Україні визначає Міністерство економіки як центральний орган виконавчої влади, відповідальний законодавчо за такі програми.

А натомість ми спостерігаємо відвертий наступ “войовничого невігластва”. Кілька прикладів:

16 липня 2020 р. в м. Дніпрі у Дніпропетровському історичному музеї імені Д. Яворницького мала відбутися наукова конференція “Ідентичність в історії: міждисциплінарний вимір”. Але вона була фактично зірвана під час першої панельної дискусії “Козацький міф як фактор регіональної ідентичності”. Втрутилися місцеві “шарікови”, які вирядилися в “козаків”. Активісти виступали проти терміну “козацький міф”, проти можливості існування кількох ідентичностей та інших власне наукових проблем. Організатори наукового форуму змушені були зупинити проведення заходу та викликати поліцію. Скандал навколо конференції і діяльності музею підіграли журналісти публікацією у місцевій газеті “В історичному музеї вважають козаччину міфом та закликають примиритися з наслідками колонізації”. Слово науковців університету, працівників музею потонуло у войовничому невігластві псевдопатріотів.

Дивну позицію демонструю українська влада в питаннях, коли треба чітко розмежувати науку та псевдопатріотичну риторику деяких авантюристів. Запорізькі історики (національного університету, заповідника “Запорізька Січ” на острові Хортиця) роками викривали “діяльність” на історичній ниві “народного академіка, адмірала” А.І. Авдеєнка, який спотворював історію запорозького козацтва, фальшував документи, підробляв фото, видавав книги із сфабрикованими грифами Національної академії наук України. До Інституту історії України зверталися громадські організації, які намагалися вивести на чисту воду цього псевдоісторика. Інститут підтримав запорізьких колег, вказав на абсолютну абсурдність і далеку від наукової історії активну публікаторську діяльність “адмірала” Авдеєнка. А результат? Указом Президента України П.О. Порошенка 27 червня 2018р. “академік-адмірал” був удостоєний звання “Заслужений працівник культури України”.

Всім професійним історикам добре відома активність у сфері псевдоісторії мостобудівника-залізничника В.Б. Білінського (“Країна Моксель” та ін.). Але в 2011р. Держкомтелерадіо України як орган центральної виконавчої влади, що опікується премією імені Івана Франка, нагородив Білінського цією відзнакою з формулюванням “за найкращу наукову роботу в інформаційній сфері” (!?) А фінансоване державою товариство “Знання” збирає для містифікованих лекцій Білінського чисельні аудиторії. Протести вчених-істориків залишилися почутими тільки в науковому середовищі. Влада ніяк не прореагувала на голос “бастиону здорового глузду”.

Ще одним претендентом на лауреатські лаври став кандидат психологічних наук, доктор політології В.М. Бебик, який теж почав активно писати на історичні теми, нехтуючи наукою і здоровим глуздом щодо витоків та історії українців. Кілька разів його кандидатура висувалася на здобуття Державної премії ім. Т. Шевченка. Авторитетні заяви Спілки археологів України, Інституту археології України НАН України (доктори наук Л. Залізник і В. Отрощенко), академіка П. Толочка ніяк не можуть зупинити псевдоісторичне невігластво В.М. Бебика.

До “войовничого невігластва”, на жаль, долучаються й деякі діячі культури України, які, не знаючи наукової історії, досить часто попадаються на прагненні до сенсацій та спекуляцій на патріотичну тему. 30 серпня 2020 р. на ресурсі “Радіо свободи” вийшла стаття І. Костенко, М. Остапенко, Л. Мудрак “Тисячолітній меч і українська мова. Що кажуть про це в Музеї історії України?” Авторки цієї публікації зробили для себе “сенсацію”: у збірці Національного музею історії України зберігається унікальний меч, який на своєму лезі має напис “Коваль Людота” – своєрідний автограф майстра “тисячолітньої давнини”. Далі вони акцентують увагу на тому, що напис зроблено українською мовою (“коваль” це ж не “кузнец”!), що грамоту знали не лише князі та священнослужителі, але й звичайні ремісники (зброярі). А потім активісти роблять й політичні висновки: музей приховує артефакти української історії, перебуває в полоні “руського мира”, популяризує за гроші українських платників податків ідеї, які працюють на посилення агресора... А насправді патріоти від журналістики не знали давно відомих професійним історикам речей: меч виготовлений у скандинавському звіриному стилі “Рінгерікі” британським майстром у кінці XI ст. А “сенсаційний” напис про “Ковалю Людоту” “побачив” у стертих фрагментах орнаменту російський історик А.М. Кірпічников, виконуючи політичне замовлення проти норманської теорії. Отже, “коваль Людота” – це міф, такий самий як і його українське походження. А рівень фактичної обізнаності українських журналісток переконують в тому, що їхньою референтною літературою є не праці відомих істориків, а низькопробна пропаганда та радикальний націоналізм (Андрощук Ф., 2020). Ця історія з мечем “ковалю Людоти” вкотре підтверджує незаперечну істину: патріотизм не можна формувати на фальшивих знаннях як би вони привабливо не виглядали!

Фальшиві історичні знання, на превеликий жаль, попадають і в енциклопедичні видання.

В 2003 році у першому томі “Енциклопедії історії України” була опублікована стаття члена-кореспондента НАН України М.Ф. Котляра “Велесова книга” (назва взята в лапки). (Котляр М., 2003) Вона витримана в дусі класичних вимог до

енциклопедичних статей. В самому означенні “Велесової книги” чітко вказано, що це фальсифікат ХХ століття, вигаданий твір, що “оповідає” історію Русі з ІХ століття до н.е до часів Аскольда і Діра (ІХ століття н.е). Автор посилається також на роботи російського історика О.В. Творогова – найвідомішого дослідника цього фальсифіката, який давно і переконливо спростував усі версії справжності “Велесової книги”. Здавалося б, повернення до дискусії щодо справжності “Велесової книги” вже не може бути. Але буквально через 2 роки в “Енциклопедії сучасної України” в 2005 році у четвертому томі з’являється стаття В.А. Савченка про “Велесову книгу” (без лапок) як зібрання текстів, у яких йдеться про слов’янську історію та міфологію (Савченко В., 2005). Автор покликається на літературу, яка не може вважатися власне науковою (Б. Яценко “Велесова книга” – пам’ятка ІХ ст., Ю. Шилов “Велесова книга” та актуальність прадавніх учень та ін.). Натомість роботи М.Ф. Котляра і О.В. Творогова проігноровані. Немає й згадки про статтю в 1-му томі Енциклопедії історії України. І це при тому, що обидві енциклопедії видаються одним і тим самим органом – Національною академією наук України (Інститутом історії України та Інститутом енциклопедичних досліджень). Як цей парадокс може розцінити читач? Як відкат назад, повернення міфологізованої історії чи перемогу невігластва? Зрозуміло, що такі речі в енциклопедичних виданнях просто недопустимі.

Отже, конкуренція науки та міфотворчості продовжується. Це добре простежується на прикладі формування змісту (контенту) історичних знань. Причин цього багато – як об’єктивних, так і суб’єктивних. Вони демонструють загальний кризовий стан гуманітаристики в Україні та ставлення суспільства до науки та своєї історії. Щоб подолати цей стан, у суспільство треба повернути авторитет вченого, Національної академії наук України, академічних знань. Вчені, в свою чергу, не повинні мовчати і не пропускати жодного прояву псевдонаукового невігластва. Науковці повинні активно йти в публічний простір, ставати публічними інтелектуалами, задіяти всі складові публічної історії. Має бути розумний протекціонізм держави у цій сфері: ринок подібні речі не врегулює. Фундаментальні

енциклопедичні проекти повинні розцінюватися як загальнодержавна справа, гуманітарний атрибут державності.

Література

- Андрощук Ф. Про хунвейбів від національної історії.
URL: <http://prostir.museum/ua/post/43026>
- Відкритий лист Всеукраїнської громадської організації “Спілки археологів України”. URL: <http://vgosau.kiev.ua>
- Доманська Е. 2012. *Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле*. Київ : Ніка-Центр.
- Котляр М.Ф. Велесова книга : Енциклопедія історії України / у 10 т. К. : Наук.думка, 2003. Т. 1. С. 455.
- Привітання Президента НАН України академіка Анатолія Загороднього з нагоди Всесвітнього дня науки в ім'я миру та розвитку. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=7138>
- Расевич В. 2019 Прокляття історією, або вдавання вселенської скорботи. URL: https://zaxid.net/proklyattya_istoriyeyu_abo_vdavannya_vselenskoji_skorboti_n1465713
- Репина Л. П. 2006. Историческая культура как предмет исследования. Москва : Кругъ.
- Репина Л.П., Зверева В.В., Парамонова М.Ю. История исторического знания. Москва : Дрофа, 2004.
- Савченко В.А. 2005. Велесова книга. Енциклопедія сучасної України. Київ : Ін-т енциклоп. дослідж. НАН України, 2005. Т4.
- Стельмах С. & Котова С. 2014. Исторична культура в сучасних зарубіжних та вітчизняних історіографічних дискурсах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, Вип. 4, 48–51.
- Стельмах С.П. 2005. Історія культур пам'яті. В: *Енциклопедія історії України*, Т. 3: Е–Й. Київ : Наукова думка, 601–602.
- Тишков В.А. 2011. Новая историческая культура. Москва : Изд-во МГОУ.
- Удод О.А. Исторична наука в Україні періоду “застою”: проблема взаємин істориків і влади / Дисциплінарні виміри української історіографії : кол. монографія. Київ : Ін-т історії України, 2015.